

хаёти ва сиёсий жараёнлари ҳамда урф-одатлари тўғрисидаги тавсифий маълумотлар келтирилган.

Кўринадики, Қашқадарё воҳаси аҳолисининг моддий маданиятини этнологик жиҳатдан илмий тадқиқ этишда подшо Россиясининг истилосидан то 1920 йилча бўлган давр асарларини қамраб олган. Ушбу даврдаги асарлар, фақатгина минтақа доирасида эмас, балки Ўрта Осиёда Туркистон ўлкаси, Бухоро ва Хива хонликларининг ижтимоий-сиёсий, иқтисодий ва маданий ҳаётини ҳам ёзганлиги билан ажралиб турган. Мавжуд асарлар ва мақолалар муаллифлари томонидан воҳа аҳолисининг этномаданиятига тегишли баъзи этнографик маълумотлар баён этилган, аммо шу давр асарларида ўрганилаётган воҳа тўғрисидаги тўлақонли тадқиқотлар мавжуд эмас.

Хуллас, юқорида тилга олинган муаллифлар асарларида муҳим далилий маълумотлар келтирилган, аммо улар аниқ илмий этнографик асосларга эга бўлмаган.

Воҳамизга келган хорижлик сайёҳлар, элчилар, савдогарлар ва махсус тайинланган кишилар подшо Россиясининг мафкурасига таянган ҳолда Ўрта Осиёнинг табиий ва меҳнат ресурсларини ўзлаштириш бўйича метрополия талаблари ҳамда маҳаллий аҳолининг антропологик тавсифига, қиёфасига оид яратилган асарларини таъкидлаб ўтиш лозим. Мазкур асарлардаги маълумотлар алоҳида аҳамиятга эга, чунки ушбу давр учун қимматли материалларни ёзиб қолдиришган. Мавзунинг тарихшунослигини ўрганишда, турли манбалар, тарихий-этнографик адабиётлардан фойдаланилди. Хусусан, тарихий адабиётлар, фольклор, тарихий ёдгорликлар, этнографик маълумотлар, археологик қазилмаларда топилган буюмлар, тасвирий санъатнинг турли намуналари мавзунинг ёритишда бевосита ёрдам берди. Воҳа этнографиясини ушбу даврини янада тўлақонли ва чуқур илмий тадқиқ этиш зарурияти тобора сезилмоқда.

ЖАНУБИЙ ЎЗБЕКИСТОН АҲОЛИСИ ҲУНАРМАНДЧИЛИГИДА ТРАНСФОРМАЦИОН ЖАРАЁНЛАР

Турсунов Жовли Нарзуллаевич,

Термиз давлат университети Фуқаролик жамияти кафедраси доценти, тарих фанлари
номзоди

Аннотация: Мақолада XIX асрнинг охири - XX асрнинг бошларида Шеробод, Денов, Бойсун, Термиз, Қарши, Шахрисабз, Китоб, Ғузур каби шаҳарлар ҳунармандчилик марказлари эканлиги батафсил ёритилган. XX асрнинг бошларига келиб Россия ва бошқа чет давлатларда цех ва фабрикаларда ишланган замонавий саноат маҳсулотларининг кириб келиши, ҳамда уларнинг маҳаллий ҳунармандчилик маҳсулотларига таъсири ўз аксини топган.

Калит сўзлар: ипак, пахта, маҳсулот, шаҳар, кишлок, газлама, ҳунарманд, кашта, гилам, ёғочсозлик, темирчилик, этикдўзлик, устахона, қайик, кулол.

Аннотация: В статье автор освещает роли и место ремесленных центров городов

Шерабад, Денау, Термез, Байсун, Карши, Китаб, Шахрисабз, Гузар в жизни населения южных областях Узбекистана в конце XIX - начале XX века. Также в статье автор даёт ценные сведения, как промышленная продукция Российских и европейских заводов и фабрик вытесняет продукции местных ремесленных прилавков местных рынков.

Ключевые слова: шёлк, хлопок, продукция, город, село, ткань, ремесленник, узор, ковёр, резьба по дереву, кузнечество, сапожник, мастерская, лодка, гончар.

Abstract: In the article the author irradiates the roles and revenge of the craft centres of the cities of Sherabad, Denay, Termez, Baysun, Karshi, Kitab, Shahrissabz,

Guzar in the life of the population in the southern regions of Uzbekistan by the late XIX and early XX centuries. Also in the article the author gives valuable information about how the industrial products of Russian and European facilities and factories displace the products of local handicraft counter of local markets.

Key words: silk, cotton, product, city, village, material, handicraftsman, pattern, carpet, woodcarving, black smithing, shoemaker, workshop, loat, potter.

Жанубий Ўзбекистонда қадимдан хунармандчилик ҳўжалик ҳаётининг ажралмас бир қисми бўлиб келган. Шарқий Бухоро бекликларида хунармандчилик тараққиёти бошқа минтақалардан бироз бўлса-да, фарқ қилган. Бунга табиий-жўрофий, ижтимоий-иқтисодий ва сиёсий омиллар ҳам ўз таъсирини ўтказган. Бу ердаги хунармандчилик ҳақида сўз юритадиган бўлсак, уларни уч тоифага бўлинганлигини кузатамиз: биринчиси, ишлаб чиқарган маҳсулот ва буюмларини сотишга мўлжалланган бўлса, иккинчиси маҳсулотлар ва буюмларни буюртма асосида тайёрлаш, учинчи тоифа эса уй-рўзғор хунармандчилигига асосланган. Хунармандчилик турлари кўпроқ тоғ олди ва Сурхондарё, Қашқадарё, Шеробод дарёларнинг юқори ва ўрта оқимларида яхши ривожланган бўлиб, бу ерда кўпроқ сотиш ва буюртма учун маҳсулотлар ишлаб чиқарилган. Жанубий Ўзбекистоннинг дашт олди ва дашт ҳудудларида уй-рўзғор хунармандчилигига ҳос ишлаб чиқариш шакллари кўпроқ тараққий этган.

XIX аср иккинчи ярми-XX аср бошларига келиб Ҳисор, Шеробод, Денов, Термиз, Бойсун, Қарши, Шаҳрисабз, Китоб ва бошқа шаҳарлар амирликнинг хунармандчилик марказларига айланди. Бу шаҳарларда хунармандчилик турларининг барча соҳалари яхши ривожланган эди. Хунармандчилик маҳсулотларини ишлаб чиқаришда ҳар бир шаҳар ўзининг ишлаб чиқарган маҳсулотлари билан ҳам ажралиб турган. Масалан, Бухоро, Қаршида пахта ва бошқа маҳсулотлардан тўқилган газламалари, Денов шаҳри эса ипакдан тўқилган газламалари билан машҳур

бўлган[1].

Биргина Ҳисор, Денов, Миршоди, Қоратоғ ва унинг атрофидаги шаҳар ва қишлоқларда ипакнинг сифатли нави етиштирилиб, уни тўқиш ва тайёрлашда нафақат Бухоро амирлигида, балки бутун Ўрта Осиёда машҳур бўлган[2]. Унинг нархи ҳам жуда юқори бўлиб, уни барча бирдай сотиб ололмаган.

Бойсун, Денов ва Шаҳрисабзда ипакчилик қадим даврлардан тараққий этиб, каштачилик оммавий санъат турларидан бири ҳисобланган. Каштачилик, асосан, хотин-қизларга ҳос хунармандчилик тури бўлиб, Бойсун, Денов ва Шаҳрисабзда ривож топган каштачиликнинг бир қанча турлари ва услублари мавжуд. Жумладан, ироқи ва қандаҳаёл чокда тикилган катта-кичик сўзаналар ҳозиргача ўз қимматини йўқотгани йўқ. Бойсун, Денов ва Шаҳрисабз шаҳарлари каштачилик санъатида сўзаналар алоҳида ажралиб турган, сўзаналар XIX асрнинг 80-йилларигача ҳонаки «оқ карбос»[3] га ёки сариқ рангли матога тикилган. Бу хил сўзаналарни тикишда, асосан, Республикамизнинг барча вилоятларида қўлланиладиган энг қадимги «йўрма» чокидан фойдаланилган. Халқ орасида кенг тарқалган каштачилик Бойсун, Денов ва Шаҳрисабз шаҳарларида, асосан, XIX аср иккинчи ярми- XX аср бошларига келиб янада ривожланганлигини кузатамиз. Каштачилик, яъни «кашта» сўзи форсчадан олинган бўлиб, коштан - экилган, уруғ қадалган, уруғ сепилган, ишлов берилган, игна билан тикиб туширилган гул, расм, чизик деган[4] маъноларни англатади.

Умуман кашталар, асосан, уй безаклари учун тикилган, йирик кашталар эса қизлар ҳаётининг энг қувончли ва бахтли дамлари билан боғлиқ бўлган. Бўлажак келин, бўлажак уй бекаси, асосан, боражак оиласига атаб турли хил нақшдаги катта-кичик каштачилик буюмлари турли безаклар бериб тикиб, уларни яхши ният билан ўз сепига қўшиб қўйган. Деярли ҳар бир оила ўз эҳтиёжи учун каштачилик билан шуғулланган, шунинг учун бу ҳудудларнинг ҳар бир оиласида вояга етаётган қиз болага, албатта, каштачилик сирлари ўргатилган.

Ўз даврининг энг истеъдодли

чизмакаш аёллари кашта матосига қамишдан ясалган қаламлар билан турли хил нақш ва гулларни солганлар. Бу нақшлар чизмаси билан бир-биридан фарқ қилган ва асрлар оша сайқалланиб барчани ўзига ром этиб келган. Кейинчалик Ўрта Осиё ва Россия савдо муносабатларининг жадаллашиб бориши натижасида ушбу ҳудудларга Россиядан турли хил шойиларининг кириб келиши каштачиликда газламаларнинг кенг қўлланилишига тўртки бўлди. Ипак иплардан ташкари Ўрта Осиёга Ҳиндистондан келтирилган турли хил жун иплар ҳам кашта рангига, гўзаллигига янада кўрк бағишлаган. Рус элшунос олимаси О.А.Сухареванинг маълумот беришича, XIX асрнинг ўрталарида каштачиликда қизил жун пайдо бўлган ва кейинчалик, яъни шу асрнинг 80-йилларига келиб йўқ бўлиб кетган[5].

Каштачилик ҳам бошқа ҳунармандчилик касблари каби аждодлардан авлодларга мерос ўтиши табиий ҳодиса ҳисобланади.

XIX аср бошларидан Денов, Бойсун ва Шаҳрисабз шаҳарларининг каштачилик мактаблари асрлар давомида анъанага айланиб, ўзбек халқининг амалий санъатида ўзига хос ўринни эгаллаб келмоқда.

XIX аср охирига келиб амирлик бўйлаб пахта майдонларининг кенгайтирилиши ва ривожланиши билан қишлоқ хўжалигида меҳнат қуролига бўлган талаб ортиб борди. Шу сабабли Қарши, Ғузор, Шаҳрисабз, Сариосиё, Бойсун, Денов ва бошқа шаҳарларда кўплаб темирчилик ва чўян қўйиш устахоналари барпо этилиб, аҳолининг қишлоқ хўжалик қуролига бўлган эҳтиёжи мунтазам таъминлаб борилди[6].

Жанубий Ўзбекистонда ҳунармандчилик турлари жойларда турлича тараккий этганлигига олиб борилган, дала тадқиқотлари давомида ҳам амин бўлдик. Масалан, жундан тўқилган турли безакли ва мураккаб нақшли кийизларни Лақай, Қўнғирот, Дўрмон ва бошқа уруғлар тўқиган бўлса, Турк, Қарлуқ ва бошқа уруғларнинг тўқиган гиламлари мураккаб бўлмаган йўл-йўл чизиклар билан безатилган[7]. Аста-секин бир қанча шаҳар ва қишлоқлар

ҳунармандчилик маҳсулотларини ишлаб чиқариш бўйича асосий марказларга айлана борган Бойсун, Термиз, Шеробод, Сариосиё, Денов, Қарши, Ғузор, Шаҳрисабз шаҳарларида пахта ва ипак хом ашёсидан олача матолари кўплаб тайёрланган. Пахтадан тўқилган бу матонинг сифати анча пишиқ бўлган. Шу сабабли Самарқанд, Тошкент, Бухоро хонлиги, Афғонистон ва Ҳиндистон каби давлатларга ҳам олиб кетилган[8].

Жанубий Ўзбекистонда ҳунармандчилик турлари орасида гилам тўқиш алоҳида аҳамиятга эга бўлган. Гиламни асосан аёллар тўқишган. Гиламдўзликда Қарши, Ғузор, Термиз, Шеробод шаҳарларини алоҳида таъкидлаб ўтиш ўринлидир. К.Ҳакимова ва Л.Кравецларнинг маълумотларига кўра, бу ерда тўқилган гиламлар Ўрта Осиёдан ташкари Россия ва бутун Ғарбий Европада ҳам машҳур бўлиб, юқори нархларда сотилган. Бир қанча гилам турлари Париж шаҳридаги кўргазмаларга қўйилиб, юқори баҳоларга сазовор бўлган[9]. Сифатли гиламлар асосан, Шеробод беклигида кўплаб тўқилган. Алоҳида яхши тўқилган гиламларни савдогарлар Қарши, Карки ва Шаҳрисабз бозорларида Амударё орқали Афғонистон ва Ҳиндистонга ҳам олиб бориб сотишган[10], Шеробод беклигида гилам тўқишда ўзбеклардан ташкари туркман ва афғонлар ҳам машҳур бўлишган. Туркманлар гиламдан ташкари кошма ҳам тўқишган, куз вақтида бозор кунлари 500 тагача кошма сотилган[11]. Қарши, Шаҳрисабз, Сариосиё, Юрчи ва Деновда ҳунармандчиликнинг пахта ва жундан тўқилган матоларидан ташкари ёғочсозлик, бўйрачилик, этикдўзлик, темирчилик, мисгарлик, заргарлик, кулолчилик, тегирмонсозлик, бўёкчилик, жувозчилик, пичоқчилик ва бошқа турлари яхши ривожланган эди. Сариосиёда ҳунармандчиликнинг кўпроқ темирчилик соҳаси яхши ривожланган. Чўян қуювчи устахоналар кўп бўлиб, бу ердаги усталар атрофдаги аҳолига қишлоқ хўжалиги учун меҳнат қуроли ва оочлар учун тишлар (сошник) тайёрлаб аҳолини таъминлаб турган[12].

Маълумотларга кўра, Жанубий Ўзбекистоннинг баъзи тоғли қишлоқларида ҳам ҳунармандчилик яхши ривожланган. Бу ҳудудлардаги аҳоли ҳунармандчиликда темирчилик, тўқувчилик, этикдўзлик ва ёғочсозлик билан шуғулланганлар. Масалан, тоғли Сангардак қишлоғида бир нечта ҳунармандчилик устахоналари бўлиб, ёғочдан ишланган идишлар, темирчилик, тўқувчилик ва бошқа маҳсулотларни Юрчи, Денов, Сариосиё ва бошқа марказлардаги йирик бозорларга олиб бериб сотишган ёки ўзларига керак бўлган маҳсулотларга алмашишган[13].

Жанубий Ўзбекистонда яшовчи ҳунармандлар кўшни ҳудудларда яшовчи ҳунарманд усталар билан яхши алоқалар ўрнатишганлар. Улар бир-бирларидан ҳунармандчилик сирларини ўрганишган. Сангардак, Сина, Вахшивор, Юқори Зоғза, Лағмон ва бошқа қишлоқларда яшовчи темирчи усталар Шарқий Бухоронинг темирчилик марказларидан ҳисобланган Қоратоғ, Регар ва бошқа шаҳарларга бориб, уч-турт ойга тажриба алмашиб қайтишган.

Газарак қишлоғида яшовчи аҳоли тўқийдиган маҳсулотларини яқин атрофдаги Дашнобод, Юрчи ва бошқа бозорларга олиб бориб сотишган. Ҳунармандчилик маҳсулотларини ишлаб чиқаришга ихтисослашган марказлардан бири ҳисобланган тоғли Хауз ва Вахшивор қишлоқлари аҳолиси тўқилган маҳсулотларини Қорлуқ ёки Денов бозорларида сотишган ва у ерда тўқиладиган пахта хом ашёсини сотиб олишган. Сангардак, Чанглоқ қишлоғи аҳолиси кузда пахтани сотиб олиб, қишда эса аёллар пахтадан ип йиғиришган. Тайёрланган калаванинг кўп қисми шаҳарлардаги тўқувчиларга сотилган. Бир қисмидан эса ўз эҳтиёжлари учун фойдаланишган. Ип йиғириш қишда аёлларнинг асосий машғулотларидан бири ҳисобланган[14].

Бойсун беклигида ҳам аҳолининг асосий машғулотларидан бири ҳунармандчилик яхши ривожланган. Бу ердан олача бофлик, темирчилик, мисгарлик, заргарлик, кулолчилик, этикдўзлик, чармгарлик, ширавопазлик, тегирмонсозлик, атторлик, буёқчилик, аравасозлик,

каштачилик ва жувозчилик каби майда ҳунармандчилик турлари яхши ривожланган[15].

Бойсун беклигида темирчиликнинг алоҳида ўрни бўлган. Маълумотларга кўра, 23 дан ортиқ темирчилик устахоналари бўлган. Авлод, Дарбанд қишлоқлари аҳолиси ҳунармандчиликда машҳур бўлишган. Улар кўпинча металл эритиб бекликка топшириб турганлар ва уни «қанди пиширди» деб атаганлар. Металл эритилган ўчоқ излари Кўхитанг ён бағирларида, Бойсун тоғ этакларида ҳозиргача сақланиб қолганлиги аниқланган[16]. Авлод қишлоғининг афғон уруғига мансуб аҳолиси азалдан темирчилик билан шуғулланганлар. Тоғчилар (уруғ) эса чўян эритиш билан машҳур бўлганлар. Улар офтоба, чирок, қозон, оҳанг (омоч тиши), бел, ўроқ наға (тақа), жувозлар учун парма, теша ва бошқа ҳунармандчилик маҳсулотларини ясаганлар. Бу ҳунармандчилик маҳсулотларини кўшни атрофдагилардан ташкари Қоратоғ, Регар ва Дашнободга олиб бориб сотганлар.

Темирчилар алоҳида ихтисосликларга бўлинган оҳангарлар пўлат билан ишловчилар, чилангарлар уй-рўзгор буюмлари билан шуғулланганлар. Темирчилар темирдан ишланган нарсалар билан шуғулланишганлар. Улар дегрезлар чўянчилар, мисгар, заргарларга бўлинганлар[17].

Жанубий Ўзбекистонда ҳунармандчиликда заргарлик ҳам алоҳида ўринга эга эди. XIX аср давомида ҳудуддаги шаҳарлар ва баъзи йирик қишлоқларда заргарлик устахоналари фаол ишлай бошлаган. Уста заргарлар шаҳар ва қишлоқлар аҳолисига уларнинг буюртмалари асосида турли-туман тақинчоқлар ва безакларни (узук, билакузук, сирға, болдоқ латива, кўкрак ва бўйинга тақиладиган маржонлар) тайёрлаб берганлар. Аксарият заргарлар буюртмаларни кутиб ўтирмасдан ўзлари тайёрлаган заргарлик буюмларини дўконларида ёки қишлоқма-қишлоқ юриб сотганлар. Шу тариқа бу даврда аҳоли ўртасида безак ва тақинчоқлар янада оммавийлашиб борди. Бунга асосий

сабаблардан бири Шарқий Бухорони Россия томонидан истило қилиниши билан бошқа ҳудудлардан келган заргар-косибларнинг кўпайиши ҳам ўз таъсирини ўтказмасдан қолмади. Тақинчоқ ва безаклар хотин-қизларнинг ёшига, кийим рангига, мато йўлига ва тикилиш услубига қараб танланган ва тақилган. Улар тақилиш ўрнига қараб турли хил гуруҳларга бўлинган. Шунга қараб бошга, сочга, кулоқга, бурунга, кўкракка, бўйинга, кўлга тақиладиганларга ажратилган[18].

Шеробод беклигида Жанубий Ўзбекистоннинг бошқа ҳеч бир жойида учрамайдиган хунармандчилик турларидан бири бўлган қайиқсозликни ҳам айтиб ўтиш ўринлидир. Қайиқсозлик билан кўпчилик хунармандлар шуғулланмаган бўлсада, хунармандчиликнинг бу тури билан алоҳида баъзи бир усталар банд бўлганлар. Термиз шаҳри атрофида, Амударё соҳилларида яшовчи туркманлар асосан ўз даврида жуда ноёб бўлган қайиқсозлик (қайиқ яшаш ва қайиқ таъмирлаш), хунари билан шуғулланганлар.

XIX-XX аср бошларида бутун Бухоро амирлигида Карки, Келиф ва Термиз ҳудудида усталар қайиқсозлик билан ҳам шуғулланганлар. Чунки бу бекликларда Амударё сув йўлидан савдо-сотик ишларини олиб боришда аҳоли катта фойда кўрган. Маълумотларга кўра, агар фавқулодда қайиқлар қуриш керак бўлиб қолса, Келиф беклигида, Келиф атрофида қайиқ қура оладиган 16 тадан ошиқ усталар топиш мумкин бўлган. Қайиқлар учун ёғочни Шерободдан олиб келишган. Усталар икки ой давомида 600 пудгача юк кўтара оладиган 10 тагача қайиқ ясай олишган ва бу қайиқларнинг ҳар бири 300 рублдан 352 рублгача баҳоланган[19]. Шеробод беклигида қайиқ қурувчи усталар 10 дан ортиқ бўлган. 600 пуд юк кўтара оладиган қайиқни 40 кунда ясай олганлар. Уларнинг ҳар бири 200 рублдан 235 рублгача сотилган[20]. Келифда ясалган қайиқларнинг нархига нисбатан Шерободда ясалган қайиқларнинг нархи арзонлигига сабаб, қайиқ ясаладиган ёғочлар Шеробод беклигининг ўзидан олинган. Шеробод беклигидаги Чучқагузар кечувидаги усталар

назарда тутилган. Шу нуқтаи назардан олиб қараганда бошқа жойлар (Термиз ва унинг атрофи)даги қайиқ ясовчи усталарни кўшиб ҳисоблаганда, уларнинг сони анчани ташкил этганлигини тасаввур қилиш қийин эмас.

Кулолчилик Ўрта Осиё халқлари ҳаётида азалдан муҳим ўрин тутиб келган. Жанубий Ўзбекистон хунармандчилигида кулолчиликнинг ҳам ўрни катта эди. Кундалик турмуш тарзининг деярли барча соҳалари учун маҳсулот етказиб берган. Ҳар бир минтақа кулоллари ўз маҳсулотлари сифати, безалиши каби бетақрор анъаналарини яратганлар.

Жанубий Ўзбекистонда кулолчилик маданиятининг тараққиёти Бухоро, Тошкент, Ўтрор каби минтақаларнинг таъсири натижасида янада ўзлигини намоён қилган. Айниқса, Бухоронинг Ғиждувон, Фарғона водийсининг Риштон каби сопол хунармандчилик мактабларининг таъсири анча кучли эканлиги тайёрланган сопол буюмларда сезилади. Жанубий Ўзбекистонда кулолчилик тараққиётига назар ташлайдиган бўлсак, XIX аср иккинчи ярми-XX асрнинг бошларига келиб олдинги даврига қараганда пасайиб кетганлигини эътироф этиш керак. Бунга асосий сабаб, Россия маҳсулотларининг кириб келиши ва сопол идишларнинг хўжаликда кўп ишлатилмаганлиги билан изоҳланади. Лекин, Шаҳрисабз, Китоб, Қарши, Термиз, Шеробод ва Денов кулолчилик марказлари тор доирада бўлсада яшаб қолган эди[21].

Хулоса сифатида шуни таъкиддаш ўринлики, Жанубий Ўзбекистонда хунармандчилик турлари бўйича бекликларнинг жойлашув ўрнига қараб, қисман бир-биридан фарқланган. Қарши беклигида гиламдўзлик, кулолчилик, каштачилик, зардўзлик, турли хил матолар тўқиш, қурол-яроғ яшаш, темирчилик, Шаҳрисабзда кичик замбараклар, шишалардан турли тақинчоқлар, заргарлик буюмлари, чармгарлик, Шеробод беклигида кўпроқ гиламдўзлик, кулолчилик, қайиқсозлик, Бойсунда темирчилик ва унга ишлов бериш, қишлоқ хўжалигида ишлатилувчи қуролларни яшаш, қандолатчилик, Денов ва Юрчида ёғочсозлик (уймакорлик ва бошқалар), кийим-кечак,

зеби зийнат каби турларини тайёрлаш билан фарқланган.

XIX аср бошларида Жанубий Ўзбекистонда хунармандчилик буюмлари аҳоли эҳтиёжини қисман қондирган бўлсада, лекин хунарманд усталарнинг турмуш даражаси анча паст эди. Амирликда жорий этилган солиқлардан ташқари, маҳаллий ҳокимият вакиллари хунармандларга қўшимча ҳар-хил тўлов ва мажбуриятларни ҳам тўлашга мажбур қилишган. Шунингдек, мамлакатда уларга моддий ва маънавий жиҳатдан ёрдам кўрсатилмаган. Ҳокимиятнинг юқори қатлам вакиллари оқибатида

хунармандларнинг меҳнати қадрсизланиб боради. XIX асрнинг иккинчи ярми-XX аср бошларига келиб эса маҳаллий хунармандлар томонидан ясалган буюмлар бозорларда касодга учрай бошлади. Чор ҳукумати Бухоро амирлигини ўзига тобе қилиб олгандан сўнг, Жанубий Ўзбекистонга Россия ва бошқа чет давлатлардан цех ва фабрикаларда ишланган замонавий саноат маҳсулотларининг кириб келиши, ҳамда уларнинг маҳаллий хунармандчилик маҳсулотларидан сифатли ва пишиқлиги, анъанавий хунармандчиликнинг ривожланишига ўзининг салбий таъсирини ўтказди.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Хакимова К.З., Кравец Л.Н. Социально-экономические отношения и классовая борьба в дореволюционном Узбекистан. -Т.: Фан, 1980. - 62 с.
2. Туркестанские ведомости. -3910. -№ 174.
3. Ўзбек тилининг изоҳли луғати. II жилд. Т., 2006. -Б. 338.
4. Сухарева О. А. Художественные ткани // Народное декоративное искусство Советского Узбекистана. -Т.: Текстиль, 1954. - С. 13-37.
5. ЎЗР МДА, 3- жамғарма, I -рўйхат, 220-иш, 80-варақ.
6. Бойсун, Шеробод, Денов, Узун туманлари. Дала ёзувлари, 2017 йил.
7. Юсупов Ш. Очерки истории Кулябского бекства в конца XIX - нач. XX века. -Душанбе: Тр. инст. ист. АНТадж. ССР, 1964. -67 с,
8. Хакимова К.З., Кравец Л.Н. Социально-экономические отношения и классовая борьба в дореволюционном Узбекистане. - Т.: Фан, 1980. -68 с.
9. Полк. Галкин Военно-статистический очерк Средней и Южной части Сурханской долины // Сб. геог. топог. и статис. мат. по Азии. Выш.57. -СПб., 1894. -377 с.
10. Кап. Гинтилло. Интендантская сведения о Бухары // Сб. геог. топог. и статис. мат. по Азии. Вып. XXI. -СПб., 1886. -25 с.
11. Сухарева О. А. Поздне феодальный город Бухара. -Т.: Изд-во АН Уз ССР. 1962. -31 с.
12. Описание видов изделий и технологии производства деревообделочного промысла горных таджиков // Таджики Каратегина и Дарваза. Вып. I. -Душанбе., 1966. -260-290 с.
13. Кармышиева Б.Х. О торговле в восточных бекствах Бухарского ханства в начале XX в. в связи с хозяйственной специализацией // Товарно-денежные отношения на ближнем и Среднем Востоке в эпоху средневековья. -М.: Наука, 1979. -122 с.
14. Боғиболо, Авлод, Сариосиё, Чармгарлар маҳалласи, Бойсун тумани. Дала ёзувлари , 2016-2017 йиллар.
15. Каюмов А. Шеробод воҳаси аҳолисининг этник таркиби. XIX-XX аср бошлари // Ўзбекистонда ижтимоий фанлар. -1998. -№3. -Б. 38.
16. Шеробод Чўянчи, Қишлоқбозор қишлоқлари. Бойсун, Газа қишлоғи. Дала ёзувлари. 2016-2017 йиллар.
17. Турсунов С.Н., Турсунова Н.Н. XIX асрнинг охири - XX аср бошларида Жанубий Сурхон воҳаси аҳолисининг миллий либослари // Ўзбекистонда ижтимоий фанлар. - 2003. - № 4 -Б. 60.
18. Кап. Гинтилло. Интендантские сведения о Бухаре 1885 г // Сб. геог. топог. и статис. мат. по Азии. Вып. XXI. - СПб., 1886. - 24 с.

19. Юқоридаги асар. -27с.
 20. Холиков З. Термиз и Чаганиан в позднем средновековье. Автореф. Дисс. канд.ист.наук.
 - Самарканд, 2001. -11 с.

БОҒЛИДАРА КУРАШ МАКТАБИ ТАРИХИ

Умаров Икромжон Ибрагимович

Термиз Давлат университетининг Жаҳон тарихи кафедраси ўқитувчиси

Email: lochin-umarov@mail.ru

Аннотация: Ўзбек миллий кураши қадимги аجدодларимизнинг турмуш тарзини ўзида мужжасам этиб, ҳалолик, мардлик, ботирлик, жасурлик, эпчилик, чаққонлик, орномусни ўзида намоён этган. Ҳар бир қишлоқ, овул, уй миллий кураш таъсирида улғайган. Мазкур мақолада ўзбек миллий курашида муҳим из қолдирган Боғлидара кураш мактабининг тарихи ва анъаналари тўғрисида маълумотлар келтирилади.

Калит сўзлар: Боғлидара, кураш, олиш, Чори полвон, Турсуннозим полвон.

Аннотация: Узбекская национальная борьба кураш воплотила образ жизни наших древних предков и показала честность, отвагу, отвагу, отвагу, ловкость, честь. Каждый кишлак, аул, дом росли под влиянием национальной борьбы. В данной статье представлена сведения об истории и традициях школы борьбы Боглидара, оставившей важный след в узбекской национальной борьбе.

Ключевые слова: Боглидара, кураш, олиш, Чори полвон, Турсуннозим полвон.

Abstract: The Uzbek national wrestling kurash embodied the way of life of our ancient ancestors and showed honesty, courage, courage, courage, dexterity, honor. Every village, aul, and house grew under the influence of the national struggle. This article provides information about the history and traditions of the Boglidar wrestling school, which left an important mark on the Uzbek national wrestling.

Key words: Boglidara, kurash, olish, Chori polvon, Tursunnozim polvon.

Ўзбек миллий кураши жуда қадимий тарихга эга. Бу юртда жуда кўплаб полвонлар етишиб чиққанлиги тарихий манбалар орқали бизга маълум. Ўзбекнинг

бешикларида алплар, баҳодирлар, ботирлар, полвонлар улғайган. Полвонлар ҳар бир даврнинг номус ва ори саналган. Полвон даврада тобланган, полвонни эл суйган, эл сийлаган, полвон элнинг ори учун даврага кирган. Ота-оналар ўз ўғилларини алп бўлиб етишини Яратгандан сўраганлар. Шу боисдан ҳам Бойсун, Ҳисор, Денов, Шеробод бекликларида ном чиқарган полвонлар кўпчиликини ташкил этган.

Албатта полвон бўлиб етишиш осон эмас. Чунки полвонлик ҳам насл суради, ҳам машқ ва тарбиянинг маҳсули сифатида қаралади. Воҳада кураги ерга тегмаган, давраларда мардона курашиб рақиб устидан бир неча бор ғалаба қозонганларгина полвон деб аталган. Воҳа аҳолиси полвонларни уч тоифага: зоти полвон ўтган, Оллоҳ алплик хислатларини юктирган полвонлар, суяги полвон, яъни келбати полвонсифат полвонлар, машқ ва меҳнат орқали полвон бўлганларга бўлади.

Халқ кураш тушиш жойини “Алининг майдони” деб атайди. Қўни – қўшни овулдошлар ҳам кундалик ҳаётда бир-бирларининг болаларини ўзаро олиштириб туришган. “Ўғил боламисан, чиқ Алининг майдонига, қани кучингни кўрсат!” деб болаларнинг иштиёқини кучайтиришган. “Йиқилганни ер кўтаради” каби халқ мақолини ўз ўрнида қўллаб, йиқилган болани яна олишишга ундашган. “Ўзингни эр билсанг, ўзгани шер бил”, - дея ёш полвонларни босикроқ бўлишга ундашган.

Миллий кураш мусобақаси учун ўтмишда тўй эгаси ўзи ҳамда қариндош-уруғлари ва ҳамқишлоқлари берган совринларни кураш баковули ва соврин тарқатувчиларда топшириб, кимга нима беришни уларнинг ўзига қўйиб беришган.